

Lex Schwarzenberg – historicko-právní pohled

TEREZA BLAŽKOVÁ, LUKÁŠ BLAŽEK

Existuje mnoho pohledů na úlohu české historické šlechty v moderních dějinách. Vztah šlechty k národu nepostrádal jistou kontinuitu až do první poloviny dvacátého století, kdy se následkem globálních válečných konfliktů změnilo mnohem více než jen stávající společenské uspořádání. Druhá světová válka byla v tomto ohledu zvláště určující. To souvisí s novými myšlenkovými proudy, které preferovaly společnost, v níž již nebylo místo pro staré pořádky a jejich představitele.

Aby bylo dosaženo odpovídajícího poválečného majetkového vyrovnání, byly, mimo jiné, vydány dekrety č. 5/1947 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě, a č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Na základě těchto dekretů došlo k významným zásahům do vlastnických práv některých šlechtických rodů. Mezi ně je nutno čítat především rod Schwarzenbergů.¹

Schwarzenbergové přišli do Čech z Dolních Frank, z území v dnešní Spolkové republice Německo. Usídlili se zde v 17. století za Jana Adolfa I. (1615–1683), který roku 1654 získal inkolát neboli právo trvale se zde usadit. Roku 1660 si Schwarzenbergové připsali zisk třeboňského panství, což byl vůbec první majetek, který v Čechách trvale vlastnili. Postupně rozšířili svou rodovou doménu v jižních Čechách a stali se jedním

z nejvýznamnějších šlechtických rodů v českých zemích. Na počátku 19. století došlo k rozdělení rodu na větev hlubocko-krumlovskou, primogenituru, a orlickou, sekundogenituru. Tento příspěvek se soustředí na majetek primogenitury.²

Zvláště jmění primogenitury tvořil i po pozemkové reformě, provedené ve dvacátých letech 20. století, rozsáhlý majetkový komplex, který se po druhé světové válce dostal do hledáčku některých poslanců Ústavodárného Národního shromáždění. Zpočátku nepředstavitelná věc, totiž vyvlastnit majetek soukromé osobě speciálním zákonem, pomalu začala dostávat jasné obrysy. Záhy po skončení války si ale ani sami členové schwarzenberského rodu nic takového nepřipouštěli. Takto zaznamenal vzpomínky příslušníka orlické sekundogenitury Františka Schwarzenberga (1913–1992) V. Škutina: *Mohlo to být den po skončení povstání, když Josef Smrkovský vystavoval Františku Schwarzenbergovi*

jakousi legitimaci, že patří k „Revoluční“ Národní radě. A tehdy si Smrkovský uvědomil, jak se František jmenuje. Bez jakýchkoli zábran se zeptal: „A víš, že ti to všechno sebereme?“

František Schwarzenberg ujistil komunistu Josefa Smrkovského svým přesvědčením, že to možná je jejich právní a úmysl. Jich – komunistů. Ale že to nepůjde, dokud na to nebude zákon...

Samozřejmě že ho nemohlo ani napadnout, že i nekomunistické strany budou hlasovat pro „Lex Schwarzenberg.“

Do exilu, někteří však do komunistického vězení, následovali pak Františka Schwarzenberga všichni ti zástupci demokratických stran, kteří tehdy po válce hlasovali spolu s komunisty pro „Lex Schwarzenberg.“³

Schwarzenberskou rodovou doménu významně oklestila již první pozemková reforma: z rozlohy zhruba 180 tisíc ha půdy zbylo asi 55 tisíc ha. V čele schwarzenberské primogenitury stál tehdy kníže Jan (1860–1938). Těsně před začátkem války ale zemřel a na jeho místo na-

1 SOUKUP, Ladislav: „Lex Schwarzenberg“ – mimořádný případ vyvlastnění nemovitého majetku v roce 1947. In: KLÍMA, Karel – JIRÁSEK, Jiří (eds.): *Pocta Jánů Gronskeému*. Aleš Čeněk, Plzeň 2008, s. 79–85.

2 ZÁLOHA, Jiří: Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu. In: SCHWARZENBERG, Karel Jan: *Knížecí život. Rozhovor s Karlem Hvizďalou*. Portál, Praha 2008, s. 153–167.

3 ŠKUTINA, Vladimír: *Český šlechtic František Schwarzenberg*. Rozmluvy, Praha 1990, s. 165.

Princ František Schwarzenberg (vlevo) a poslední Schwarzenberg na Hluboké Adolf se svojí ženou Hildou. O veškerý majetek nacházející se na území Československa přišel na základě Lex Schwarzenberg.

Foto: ČTK, Schwarzenberg'sche Archive Murau

stoupil jeho syn Adolf (1890-1950).⁴ Ten, spolu s bratrancem Jindřichem (1903-1965), kterého adoptoval, vyjadřovali různým způsobem nesouhlas s okupací; Adolf například již před válkou věnoval milion korun na stavbu pohraničních pevností, po okupaci zase nedal souhlas k nahrazení svých českých vedoucích zaměstnanců německými.⁵

JUDr. Adolf Schwarzenberg se v roce 1940 rozhodl pro emigraci a jeho majetek byl zabrán na základě nařízení Gestapa ze 17. srpna 1940.⁶ Jindřich, který měl z Adolfova pověření rodinný majetek spravovat, byl poslán do koncentračního tábora Buchenwald. Karel VI. Schwarzenberg, příslušník orlické sekundogenitury,

o tom píše: *Na cestě z vlaku naposledy viděl Hlubokou. Jeho vzhled po návratu z Buchenwaldu nepotřebuje výklad.*⁷

Po válce ovšem majetek nebyl vrácen, na toto téma se naopak dlouze diskutovalo. Dne 23. června 1945 byla na majetek JUDr. Adolfa Schwarzenberga zavedena podle dekretu č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nsvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů⁸ národní správa Zemského národního výboru (ZNV) v Praze. Podle právníka Jindřicha Lančíka *smyslem dekretu jest odněti určitým subjektům z důvodu veřejného, tedy národního zájmu dispozici jejich*

*majetkem proto, aby se udržela plynulost hospodářského života přes úskalí přechodné revoluční doby. Dalším cílem u některých majetků jest zajistiti úspěch dalších zákonodárných opatření (konfiskace, znárodnění).*⁹ Tento výklad uveřejněný v dobovém periodiku ve druhé části přesně vystihuje celou situaci.

Národní správa v tomto pojetí významně redukovala možnost výkonu vlastnických práv. Současně byli jmenováni národní správci (národním správcem měla být osoba odborně způsobilá, ale také státně spolehlivá), konkrétně Ing. Václav Zumr, JUDr. Jan Adamec a Dr. Karel Hájek.¹⁰ Ti byli oprávněni činit běžné právní úkony související se správou

4 SCHWARZENBERG, Karel František: *Torzo díla* (ed. Martin C. Putna). Torst, Praha 2007, s. 916.

5 Lex Schwarzenberg, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/dr-adolph-schwarzenberg-hluboka/> (citováno k 6. 3. 2017).

6 Verfügung. B.NR. - II 1 174/39. (Zábor majetku Dr. Adolfa Schwarzenberga gestapem ve prospěch německé Říše dne 17. 8. 1940), viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

7 SCHWARZENBERG, Karel František: *Torzo díla*, s. 914.

8 Výměr Zemského národního výboru v Praze ze dne 23. 6. 1945, č. j. III 1a-932-1945 o zavedení národní správy na majetek Dr. Adolfa Schwarzenberga podle § 2-7 dekretu č. 5/1945 Sb., viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

9 LANČÍK, Jindřich: Několik poznámek k výkladům o národní správě. *Právník*, 1946, roč. 85, s. 104.

10 Výměr Zemského národního výboru v Praze ze dne 23. 6. 1945, č. j. III 1a-932-1945 o zavedení národní správy na majetek Dr. Adolfa Schwarzenberga podle § 2-7 dekretu č. 5/1945 Sb., viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

majetku a ručili za škodu, která by vznikla zanedbáním jejich povinností. Měli také nárok na náhradu nákladů a odměnu.¹¹

Dne 4. října 1945 vydal Okresní národní výbor (ONV) v Českých Budějovicích konfiskační vyhlášku, na jejímž základě byla vyhlášena konfiskace veškerého zemědělského majetku JUDr. Adolfa Schwarzenberga podle § 1, odst. 1 dekretu č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Vyhláška uvádí, že osoby jmenované mohou, pokud se aktivně účastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, uplatnit podle § 1, odst. 2 cit. dekretu nárok, aby jim zemědělský majetek nebyl zkonfiskován.¹²

JUDr. Adolf Schwarzenberg se dne 16. října 1945 odvolal. Hlavní argument zněl, že postižený byl státním příslušníkem Československé republiky a konal zde i vojenskou službu, i maje též statky v Německu, měl automaticky i tamní příslušnost a kromě toho měl příslušnost i švýcarskou.¹³

Jeho námitky byly zamítnuty, až na žádost o povolení výjimky podle § 1, odst. 2 dekretu č. 12/1945 Sb., který stanoví výjimku z konfiskace osobám německé a maďarské národnosti, které se aktivně účastnily boje o zachování celistvosti a osvobození Československé

republiky.¹⁴ Tento bod byl označen za „pochybný“ a bylo navrženo předložit jej k prozkoumání ZNV v Praze.

V souvislosti s řešením otázek spojených s dalšími osudy majetku schwarzenberské primogenitury se jeví jako relevantní zkoumání národnosti a státní příslušnosti JUDr. Adolfa Schwarzenberga. Ten ve svém odvolání uvedl, že jestliže prohlašoval někdo jej za Němce, pak se stalo tak nepochybně proti jeho vůli a bez jeho vědomí.¹⁵ Podle zprávy Ministerstva vnitra z 19. září 1947 adresované Ministerstvu zahraničních věcí nebylo pochyb o jeho české národnosti a československém státním občanství. Při sčítání lidu v roce 1930 byl sice přihlášen k národnosti německé, ale neučinil tak sám, jednal za něj jeden z jeho úředníků, a proto, jak konstatuje i zpráva ministerstva vnitra, není toto přihlášení relevantní.¹⁶

Otázka národnosti byla však v případě příslušníků primogenitury schwarzenberského rodu poněkud složitější než například u jejich příbuzných na Orlicku. Šlechtické rody nezřídka chápaly svou národnost v úzkém spojení s půdou, domovským právem a svými poddanými. „Hlubočtí“ Schwarzenbergové ale vlastnili půdu a pečovali o poddané nejen v Čechách, nýbrž i v německy mluvících zemích. Tento komplikovaný vztah vyjadřuje i Karel VI. Schwarzenberg:

... chtěl-li náčelník primogenitury být blízky svým zaměstnancům i sousedům, musil ovládat i němčinu, i češtinu. Vedlo to k tomu, že podporoval obojí školské národní jednoty, jejichž vytouženým účelem bylo, aby jedna národnost mohla druhou potlačit, není divu, že celkem naše rodina sklízela více kritiky nežli chvály.¹⁷

Ve zprávě ministerstva zahraničí z 29. července 1947 adresované Kanceláři prezidenta republiky, která se zabývala převodem majetku Adolfa Schwarzenberga na Zemi českou, se k tomu uvádí: *Ministerstvo zahraničních věcí dovoluje si k této otázce, která jest pouze a jediné povahy právní, podati tuto odpověď: držení švýcarské státní příslušnosti Drem Adolfem Schwarzenbergem lze pokládati za zjištěné. Ze spisů vyplývá, že dr. Adolf Schwarzenberg (narozený na Hluboké dne 18. 8. 1890, viz Almanach Gotha 1939), je švýcarský občan od narození. Švýcarské velvyslanectví v Praze v notách ze dne 30. dubna a 9. července t. r. uvedlo, že rodina Schwarzenbergů má švýcarské občanství již po mnoho generací.*¹⁸

Dvojití občanství československý právní řád vylučovalo, což zakotvovala již ústava z roku 1920 v § 4. To bylo ostatně zmíněno také při rozpravě v Národním shromáždění, která se vedla k Lex Schwarzenberg.¹⁹ Švýcarská vláda se k JUDr. Adolfu

11 KUKLÍK, Jan: *Znárodně Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Auditorium, Praha 2010, s. 144-147.

12 Konfiskační vyhláška ONV České Budějovice ze dne 4. 10. 1945, již byla vyhlášena konfiskace veškerého zemědělského majetku Dr. Adolfa Schwarzenberga v Čechách a na Moravě, a to podle § 1, odst. 1, písm. a) dekretu č. 12/1945 Sb., viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

13 Námitky a odvolání Dr. Adolfa Schwarzenberga ze dne 16. 10. 1945 proti vyhlášené konfiskaci jeho majetku Okresním národním výborem České Budějovice, uplatněné prostřednictvím jeho právního zástupce Dr. Františka Bukovského, viz tamtéž.

14 Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. In: *Sbírka zákonů a nařízení*, rok 1945.

15 Námitky a odvolání Dr. Adolfa Schwarzenberga ze dne 16. 10. 1945 proti vyhlášené konfiskaci jeho majetku Okresním národním výborem České Budějovice, uplatněné prostřednictvím jeho právního zástupce Dr. Františka Bukovského, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

16 Zpráva Ministerstva vnitra ze dne 19. 9. 1947 Ministerstvu zahraničních věcí ohledně státního občanství Dr. Adolfa Schwarzenberga, viz tamtéž.

17 SCHWARZENBERG, Karel František: *Torzo díla*, s. 914.

18 *Archiv kanceláře prezidenta republiky* (dále jen AKPR), Převod vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, Adolf Schwarzenberg státní občanství, sign. D 10429/47, Zpráva ministerstva zahraničí ze dne 29. 7. 1947.

19 Společná česko-slovenská parlamentní knihovna. Digitální knihovna. Ústavodárné NS RČS 1946-1948. Stenoprotokoly. 65. schůze. Čtvrtek 10. července 1947, viz <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/065schuz/so65002.htm> (citováno k 6. 3. 2017).

Schwarzenbergovi jasně přihlásila. Z pohledu Československa bylo ovšem výhodnější trvat na jeho československém občanství, neboť jen tak bylo možno zabránit Švýcarsku ve věci intervenovat: *Švýcarské státní občanství Dra Adolfa Schwarzenberga může prima facie opravňovati švýcarskou vládu, aby mu propůjčila svoji ochranu ve státě cizím. Vzhledem k tomu, že Dr. A. Schwarzenberg pokládá se za zkrácena na svém majetku v ČSR a požaduje náhradu, mohla by se švýcarská vláda ujmouti tohoto požadavku a požadovati na vládě československé, aby jejímu příslušníku poskytla přiměřenou náhradu. Švýcarská vláda by tu patrně hájila stanovisko, že stát dopouští se mezinárodního deliktu, vyvlastní-li majetek cizincův bez přiměřené náhrady.*²⁰

Československé občanství JUDr. Adolfa Schwarzenberga dovozovaly čs. úřady z dlouholetého sepětí rodu s rakouskou monarchií a Zemí českou a také z jeho domovské příslušnosti v jihočeských Libějovicích. Šlo však o ryze účelové konstatování s cílem eliminovat možnou intervenci ze strany švýcarské vlády: *Jakmile bude zjištěna československá státní příslušnost Dra Adolfa Schwarzenberga, pozbývá švýcarská vláda možnosti, aby jeho věc vzala za svou. Okolnost, že vedle československé příslušnosti je též také švýcarské státní příslušnosti, nedává švýcarské vládě možnosti, aby se Dra Schwarzenberga ujala.*²¹

S ohledem na to se jeví jako pokrytectví, že československé úřady neumožnily JUDr. Adolfo Schwarzenbergovi přístup do Československa. To potvrzuje zamítnutí jeho žádosti o udělení vstupního víza z 19. května

1947.²² Na jedné straně mu tedy úřady nedovolily vstoupit na území československého státu, na druhé straně avšak velmi „elegantně“ dovedly jeho československé občanství, když se jim to hodilo.

Po zavedení národní správy začaly úvahy o dalších osudech majetku schwarzenberské primogenitury dostávat jasnější obrysy. Rozhodně se jednalo o vážné téma, které mělo mít široké ekonomické, politické a sociální dopady.

První poválečné volby do Ústavodárného Národního shromáždění konané 26. května 1946 měly v Čechách celkem jednoznačného vítěze. Sociální demokraté získali třicet sedm křesel, slovenští demokraté čtyřicet tři, lidová strana čtyřicet šest, národní socialisté obsadili padesát pět míst. Komunistická strana zvítězila ziskem třiadvadesáti křesel, přičemž jedenadvacet křesel ještě obsadila Komunistická strana Slovenska.²³ Politické rozložení sil, které vyznívalo jednoznačně ve prospěch levice, dávalo tušit směr budoucího vývoje.

V zásadě existovalo několik možností, jak problém schwarzenberského majetku řešit. Bylo jasné, že takto rozsáhlý majetkový komplex nebude již moci být po válce vlastnictvím soukromé osoby. Převedení na stát se dalo uskutečnit buď formou vyvlastnění, nebo daru. Darování by bylo pro dosavadního vlastníka podstatně příznivější právní formou. Dosáhnout tohoto řešení se snažili někteří pravíkoví politici, stejně jako schwarzenberský úřednický aparát a někteří úředníci národní správy.²⁴

Na vzniklou situaci reagoval Adolf Schwarzenberg nabídkou Zemskému

národnímu výboru v Praze z 16. srpna 1946. Uvádí v ní, že je si vědom změn ve vnímání vlastnického soukromého práva po první a zejména po druhé světové válce, chápe, že tyto změny nedovolují, aby dále držel zděděný majetek, a bude souhlasit s takovou změnou právního poměru ke svým statkům, která by lépe vyhovovala duchu doby a která by ale zároveň brala ohled na zaměstnance a na zachování celistvosti majetku.²⁵ Zároveň zdůraznil podíl svého rodu na vzorném vedení majetku, který nyní tvoří unikátní celek, jehož zachování je ve veřejném zájmu. Nabídka zahrnovala věnování velkostatků a průmyslových podniků na založení Schwarzenberské základiny země České. V případě zámku mělo být věnováno nutné zařízení, za ostatní umělecké předměty měla být poskytnuta náležitá kompenzace. Zbylé jmění, hlavně činžovní domy v Praze a Schwarzenberský palác na Hradčanech, měly i nadále zůstat ve vlastnictví JUDr. Adolfa Schwarzenberga a jeho manželky.

Věnovaný majetek se měl stát samostatnou právníkou osobou, spravovanou radou Zemského národního výboru. Zřízení měl být i sbor znalců složený z odborníků, dílem navrhovaných jednotlivými ministerstvy. První funkce předsedy tohoto sboru měla náležet JUDr. Adolfo Schwarzenbergovi. Předpokládalo se i vytvoření Ústředního ředitelství, které by mělo na starosti bezprostřední správu schwarzenberské základiny. Jeho členové měli být jmenováni radou ZNV po dohodě se sborem znalců a podnikovou radou. Schwarzenberská základina měla převzít všechny

20 AKPR, Převod vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, Adolf Schwarzenberg státní občanství, sign. D 10429/47, Zpráva ministerstva zahraničí ze dne 29. 7. 1947.

21 Tamtéž.

22 Zamítnutí žádosti Dr. Adolfa Schwarzenberga o udělení vstupního víza do Československa ze dne 19. 5. 1947, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

23 VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel – KNOLL, Vilém: *České právní dějiny*. Aleš Čeněk, Plzeň 2010, s. 397.

24 SOUKUP, Ladislav: „*Lex Schwarzenberg*“ – mimořádný případ vyvlastnění nemovitého majetku v roce 1947, s. 79.

25 Nabídka Dr. Adolfa Schwarzenberga Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 16. 8. 1946 darovat majetek v Čechách zemi České pro sociální a kulturní účely, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

dosavadní zaměstnance schwarzenberské administrativy a také veškeré závazky. To se týkalo i závazků plynoucích z penzijního pojištění. Některé objekty nebo jejich části a příslušný inventář a obsluhu si věnovatel vyhrazoval pro sebe a svou manželku. Zemský národní výbor mu pak měl vyplácet rentu v hodnotě jednoho milionu dvě stě tisíc korun ročně.²⁶

Tato koncepce byla ovšem pro některé poslance nepřijatelná. Komunisté svůj postoj dali jasně najevo na schůzi zemědělské komise 30. září 1946. Zpráva Sekretariátu klubu komunistických členů ZNV upozorňuje na možnost konfiskace (která byla patrně preferovanější) a rozparcelování majetku. Komunisté se v ní zaštiťují „hlasem lidu“. Výslovně se tu uvádí, že *KSČ si přeje zlikvidovat panství Schwarzenbergů bez památky na ně.*²⁷

Pokud uvážíme tyto postoje a výsledky posledních voleb do Ústavodárného Národního shromáždění, zdá se být jasné, že nabídka JUDr. Adolfa Schwarzenberga nemohla mít v takovémto ovzduší šanci na úspěch. Mnohem přijatelnější variantou se ukázalo znárodnění, prosazované levicovými poslanci.

Iniciativnímu návrhu zákona sociálně demokratického poslance Blažeje Vilíma a druhů předcházal ještě jeden návrh, k jehož projednávání ale nakonec nedošlo. Jednalo se o osnovu navrženou poslanci Janem Bartuškou, pozdějším ministrem spravedlnosti v letech 1954–1956,²⁸ Aloisem Neumannem, Josefem Plojharem, Miroslavem Sedlákem a dalšími a nazvanou „O znárodnění schwarzenberského statkového a podnikového souboru.“ Pojem znárodnění byl užít záměrně s odkazem na příslušná ustanove-

Hrobka rodu Schwarzenbergů v Domaníně u Třeboně

Foto: ČTK/Jiří Berger

ní dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.²⁹ V následujícím iniciativním návrhu však bylo od této formulace upuštěno.

V prvním oddíle návrhu se uvádí, že „statkový a majetkový soubor,“ který náleží dr. Schwarzenbergovi, se znárodnjuje za účelem *zajištění povinností a úkolů, jež v původní nebo přenesené působnosti plní země Česká svými ústavami a zařízeními v oboru zdravotním, sociálním, podpůrném, kulturním a lidumilném.*³⁰ Následuje výčet toho, co má být předmětem znárodnění. Je pamatováno i na dosavadní závazky, které má převzít nový majitel.

Druhý oddíl hovoří o národním podniku Jihočeská základina země České se sídlem v Českých Budějovicích, který měl zahrnout původní

schwarzenberský majetek. Měl pro něj částečně platit i dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., konkrétně pasáž týkající se národních podniků. Podnik měl být veden a spravován dvanáctičlenným představenstvem a ředitelstvím pro jednotlivá hospodářská odvětví. Představenstvo mělo být z jedné třetiny složeno z členů jmenovaných vládou na návrh ministerstev vnitra, zemědělství a průmyslu, z další třetiny z členů jmenovaných Zemským vládním výborem a z třetiny volené zaměstnanci podniku.

Ve třetím oddíle se řešila hlavně otázka výnosů a výtěžků ze znárodněného majetku, které měly sloužit k zabezpečení různých sociálních, zdravotních a kulturních úkolů Země české, podobně jak se to zdůrazňuje

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Námitky komunistů ze dne 3. 10. 1946 proti přijetí schwarzenberského majetku jako daru a akceptování podmínek Dr. Adolfa Schwarzenberga, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

²⁸ Vláda Viliama Širokého (12. 12. 1954 – 11. 7. 1960). Přehled členů vlády, viz <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/viliam-siroky/prehled-ministru-24621/> (citováno k 6. 3. 2017).

²⁹ KUKLÍK, Jan: *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci*, s. 275.

³⁰ Návrh poslanců dr. J. Bartušky, A. Neumanna, P. J. Plojhara, M. Sedláka a druhů: O znárodnění schwarzenberského statkového a podnikového souboru. Kde se v současnosti nachází originál listiny, není autorům známo.

hned v úvodu a pak i v důvodové zprávě. Stávající zaměstnanci schwarzenberského majetkového komplexu stejně jako závazky vůči nim měl logicky převzít nově vzniklý národní podnik, což upravoval oddíl čtvrtý. V oddíle pátém byla deklarována také řádná péče o památky, které náležely do znárodněného souboru.

Řešila se i otázka rozdělení určité části majetku drobným rolníkům. Půdu a lesní plochy určené k těmto účelům měla vyčlenit vláda a měly být rozděleny podle zásad dekretu č. 12/1945 Sb. Podle § 20 tohoto návrhu pak měla být dosavadnímu vlastníkovi poskytnuta náhrada ve výši určené vládou. Toto ustanovení se ještě objevuje i v následujícím iniciativním návrhu, v konečné fázi bylo ovšem vypuštěno.

Důvodová zpráva k této osnově vypočítávala majetek JUDr. Adolfa Schwarzenberga a argumentovala podobně jako pozdější návrh odkazem na jeho velikost, na poválečný vývoj a na „ducha doby“, který údajně neumožňoval setrvat u stávajícího uspořádání. Připomínán byl rovněž veřejný zájem na znárodnění a často opakovaná skutečnost, totiž že schwarzenberský majetek tvoří samostatnou jednotku, která musí být z důvodu ekonomické výkonnosti zachována vcelku a není výhodné ji drobit.

V důvodové zprávě bylo kupodivu možné se také dočíst, že *by nebylo dostatečným řešením lpěti na pouhém převodu vlastnictví na zemi Českou*.³¹ To je s ohledem na pozdější vývoj překvapující. Vysvětlení tohoto bodu se opíralo o představu národního podniku jako jediného možného uspořádání, které by zajistilo „statkovému a podnikovému souboru“ dostatečnou samostatnost, nezbytnou k udržení jeho hospodářské funkce a splnění

cílů vytyčených v úvodu. Od této koncepce bylo však záhy upuštěno.

Dne 22. února 1947 byl podán iniciativní návrh zákona sociálně demokratického poslance Blažeje Vilíma a dalších na vydání zákona o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na Zemi českou.³² Příprava, prosazování zákona a vyřešení statusu majetku schwarzenberské primogenitury bylo veřejnosti populisticky prezentováno jako „boj o čtyři miliardy“.

Tento návrh počítal s vyvlastněním veškerého majetku *knihovně zapsaného na Josefa Adolfa knížete ze Schwarzenbergů, Jana knížete ze Schwarzenbergů a dr. Adolfa Schwarzenberga*.³³ Kníže Josef Adolf byl dědečkem Adolfa Schwarzenberga, Jan jeho otcem. Osnova se nevztahovala na nemovitosti nabyté osobami třetími na základě záborového zákona č. 215/1919 Sb. Majetek měl být spravován jako celek, některé méně důležité menší části měly být rozděleny mezi drobné rolníky podle směrnic Zemského národního výboru v Praze do tří měsíců od počátku účinnosti. Zaměstnanci a závazky z toho plynoucí měl převzít nový vlastník, tedy Země česká.

Zajímavá je pasáž v § 5 a její pozdější úpravy, neboť právě zde se hovoří o náhradě původním vlastníkům. V návrhu se vyhrazuje právo rozhodnout o způsobu náhrady vládním nařízením. Ústavní listina z roku 1920 sice umožňovala vyvlastnit majetek za náhradu nebo i bez náhrady, ale pouze na základě zákona. Je tedy otázka, zda tak bylo možno učinit vládním nařízením.

V důvodové zprávě se argumentovalo hlavně rozlehlostí majetku. Podle navrhovatelů šlo o *tak ohromný komplex nemovitostí, že se všeobecně pocituje potřeba vyřešiti vlastnické*

poměry k této majetkové podstatě způsobem, který by odpovídal novému duchu hospodářské a sociální struktury Československé republiky.³⁴ Tak velký majetek nebylo podle nich možné ponechat ve vlastnictví jediné osoby. Dále byly vyjádřeny pochybnosti o české národnosti dosavadního vlastníka. To je s ohledem na výše uvedené přinejmenším paradoxní. Argumenty o národnosti a československé státní příslušnosti JUDr. Adolfa Schwarzenberga byly užívány zcela svévolně podle toho, jak to bylo zrovna výhodnější.

Důvodová zpráva rovněž připomíná fakt, že schwarzenberský majetek tvoří samostatnou jednotku, jejíž rozbití by významně oklestilo její hospodářskou výkonnost, a proto je nutné zachovat stávající uspořádání. Zdůrazněno bylo propojení jednotlivých hospodářských odvětví. Tím se návrh snažil ospravedlnit vyvlastnění celého majetku, a ne pouze některých částí, jak by k tomu patrně došlo po další připravované pozemkové reformě.

Schwarzenberský majetek měl podle důvodové zprávy zároveň pomoci Zemi české naplňovat některé veřejně prospěšné cíle, jako kupříkladu provozování ústavů pro choromyslné, polepšoven, léčeben pro pacienty s plicním onemocněním a dalších ozdraven a ústavů. Celková výměra převáděného majetku měla činit 55 tisíc ha.³⁵

Návrh zákona o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na Zemi českou byl projednáván v plénu Ústavodárného Národního shromáždění na jeho 65. schůzi 10. července 1947.

Jako první promluvil zpravodaj zemědělského výboru, sociální demokrat Miroslav Sedlák. Své vystoupení zahájil tím, že označil iniciativní

31 Tamtéž.

32 Tisk č. 433, ÚNS, 2. zasedání, návrh ze dne 22. 2. 1947. Parlament České republiky. Digitální repositář: Ústavodárné NS RČS 1946–1948, viz http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/To433_00.htm (citováno k 6. 3. 2017).

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

návrh za „šťastný“. Dále popisoval, jak Schwarzenbergové přišli do Čech, přičemž neopomněl zdůraznit německý původ rodu. Mimo jiné uvedl, že se dostali do Čech v důsledku Bílé hory, což je zcela zavádějící, protože inkolát získali až roku 1660. Tvrdil také, že *Schwarzenberg díky rodovému panství úspěšně čelí roku 1813 Napoleonovi*.³⁶ I tato informace je poněkud účelově poupravená, protože vítězem nad Napoleonem v bitvě u Lipska byl Karel Filip Schwarzenberg, který založil orlickou sekundogenituru, a nemohl tedy využívat majetku primogenitury.³⁷

Dále se projev poslance Sedláka soustřeďoval na výčet křivd, kterých se Schwarzenbergové, a obecně šlechta, měli dopustit na svých poddaných. Upozornil na to, že *drobný majetek, vzešlý z práce jednotlivce, odpovědnost a tím i vlasteneckost občana podporuje, naproti tomu veliký majetek občana od národa dělí, starost o osud majetku převažuje starost o národ*.³⁸

Poté Sedlák nastínil tři možné varianty řešení problému schwarzenberského majetku. Využít v tomto případě druhé pozemkové reformy nedoporučoval, protože *tato forma znamenala by [...] roztržštění a dělení majetku. Nad to by ze zaboru vypadl drobný znárodnění nepodléhající průmysl a historické památky nedozírné ceny, které by hospodářsky odumřely, a jsouce o sobě přirozeně neproduktivní, posléze by se staly vysloveným balastem*.³⁹

Další variantou byla konfiskace na základě dekretů. Opět zde zazněly pochybnosti o národnosti JUDr. Adolfa Schwarzenberga. Přestože tuto možnost Sedlák zcela nevyločil, nako-

Zámek Hluboká v roce 1949

Foto: ČTK

nec ji zavrhl. Svou roli určitě sehrála i svědectví o bezvadném chování Adolfa Schwarzenberga v emigraci, na která Sedlák narážel: *Z kruhů vládních dostalo se jmenovanému potvrzení o nezavadném chování v cizině za okupace. Toto dobrozdání je však sníženo skutečností, že není jednoznačně jasná národnost, že dále není známo, že by se jmenovaný pokoušel o zachování československého státního občanství, k čemuž by nedostačovalo loyální chování, ale byl by nutný průkaz účinného boje proti okupantům*.⁴⁰ Vlastenecké postoje Adolfa Schwarzenberga potvrdil, mimo jiné, samotný ministr zahraničí Jan Masaryk.⁴¹

Třetí možností bylo vyřešit celou situaci zvláštním zákonem. Tuto cestu sledovala i osnova a poslanec Sedlák jako zástupce zemědělského výboru se k ní přikláněl.

Následoval výčet legislativních úprav zákona, z nichž nejzávažnější byla úprava § 5, který zmiňoval přiměřenou kompenzaci dosavadním vlastníkům. Ta byla z návrhu vypuštěna. Rozsah vyvlastňovaného majetku byl nyní nově vztažen i na Moravu. Dále byl na návrh právního výboru doplněn § 6, který ustanovoval řídicí orgán majetkového komplexu – představenstvo skládající se ze šestnácti členů.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ ZÁLOHA, Jiří: Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu. In: SCHWARZENBERG, Karel Jan: *Knížecí život. Rozhovor s Karlem Hviždou*. Portál, Praha 2008, s. 153–167.

³⁸ Společná česko-slovenská parlamentní knihovna. Digitální knihovna. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 65. schůze. Čtvrtek 10. července 1947, viz <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/065schuz/so65002.htm> (citováno k 6. 3. 2017).

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Dopis Jana Masaryka ze dne 8. 10. 1945 ohledně chování JUDr. Adolfa Schwarzenberga za války v exilu, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

Jako další vystoupil komunistický poslanec prof. JUDr. Jan Bartuška za právní výbor. Jeho projev se nesl v duchu dobové atmosféry a terminologie, zaznívaly věty typu *jihocheský pracující lid [...] volal po likvidaci schwarzenberského panství*. O postoji pracujícího lidu a hlavně schwarzenberských zaměstnanců by se nicméně dalo dlouze spekulovat. Bartuška hovořil o postavení Schwarzenbergů na českém jihu, zdůrazňoval, že jde o německou šlechtu, která údajně usilovala o germanizaci tamních českých obyvatel. Dotkl se rovněž otázky národnosti dosavadního vlastníka.

Poté prohlásil, že je nutné zabrat majetek bez náhrady a že je třeba *odčinit neslýchané křivdy páchané na jihocheském lidu. Jsouce si vědomi vůle jihocheského lidu a jeho přání rázně jsme se postavili i proti všem snahám o pozemštění tohoto majetku, když určití lidé za pomoci národní správy a hospodářské administrace schwarzenberského panství i za pomoci některých vlivných činitelů vyjednávali se Schwarzenbergem, aby majetek dobrovolně daroval zemi české.*⁴²

Zdůraznil nutnost revize první pozemkové reformy a osvozu zákona označil za *revisi sui genesis v jihocheské oblasti*.⁴³ Státní pozemkový úřad byl podle jeho názoru za první republiky ovládnán „velkoagrární klikou,“ proto nedošlo k patřičné revizi již dříve. Opakoval dále, že schwarzenberská doména musí zmizet. Odůvodňoval to svérázně: *Tím se naplňuje v oblasti slavné jihocheské husitské tradice odčinění křivdy, kterou páchali Schwarzenbergové na této jihocheské oblasti, od tohoto okamžiku, kdy se spojili na pomoc s císařem Zikmundem proti jho-*

*českým Husitům a kdy se spojovali s německými utlačovateli a germanisátory, aby tam stavěli hráz proti češtví, aby se stali nástrojem cizí moci a cizí vůle.*⁴⁴

Bartuška se dotkl také zamýšleného systému správy předmětného majetku: *Majetek bude pak spravován podle směrnic zemského národního výboru v Praze a tvoří samostatnou jednotku po stránce právní, účetní a hospodářské, spravovanou voleným nebo jmenovaným představenstvem, v jehož čele je zemědělský referent zemského národního výboru.*⁴⁵

Za výbor průmyslový promluvil Josef Plojhar, poslanec Československé strany lidové. Vyzdvihl postoj jihocheské Národní fronty, která zákon podporovala s podobnými argumenty, jaké předtím zazněly z úst poslance Bartušky. I Plojhar hovořil o nutnosti zachování majetku jako celku. Odkazem na osobu vlastníka odůvodnil, proč nebylo možno užít dekrety: *Jelikož dosavadní majitel v době svého pobytu v zahraničí během okupace jako zásadní odpůrce nacismu a hitlerismu se nedopustil vůči českému národu žádné zrady, nebylo lze použít v tomto případě dekretu prezidenta republiky o konfiskaci majetku zrádců a nepřátel. Proto Národní fronta zvláštním zákonem, který též pamatuje na určité odškodnění, jež má určit vláda, řeší tento problém.*⁴⁶ Tato až naivně otevřená slova odhalují skutečné záměry Národní fronty. Jasně prokazují, že cílem bylo zabavit majetek původnímu vlastníkovi za každou cenu, jedinou otázkou bylo jakým způsobem.

Poslanec Plojhar hovořil i o snaze ponechat stávající zaměstnance majetkového celku, a dokonce připustil, že *pracovní morálka na tomto*

*pozemkovém komplexu je dobrá, že je zde vzájemná shoda a dohoda, že podniková rada bez rozdílu politického rozvrstvení pracuje ve vzájemné dohodě na tom, aby výsledky práce byly dobré a národu a lidu prospěšné.*⁴⁷

Poté promluvil národní socialista Alois Neumann za rozpočtový výbor. Podobně jako ostatní výbory doporučil osnovu ke schválení. Ve svém projevu upozornil na historický význam předkládané osnovy a její přijetí označil za praktické provedení socialismu, pro který se Československá republika rozhodla: *Československá republika a její lid rozhodl se pro český socialismus.*⁴⁸

Podobně jako Plojhar ani Neumann neváhal označit schwarzenberskou administrativu a její zaměstnance za velmi dobře fungující aparát: *Jde o majetek, který organizačně a způsobem své správy dosáhl značných úspěchů. Jde o majetek, který v oboru péče o zaměstnance šel před svou dobou a svým způsobem razil cesty pro řešení na širším podkladě.*⁴⁹ Naproti tomu působí některá předchozí úderná vyjádření poslance Bartušky lehce matoucím dojmem: *Těžce ležela ruka této německé šlechty na národně nejryzejším jihocheském kraji, na kraji Husově, Žižkově a Chelčického, na kraji původně drobných českých zemanů a dnes malých a středních rolníků. Po celé desítky let zadržela schwarzenberská doména hospodářský vývoj jižních Čech a je ještě dodnes jednou z příčin chudoby a hospodářské zaostalosti těchto oblastí.*⁵⁰ Toto srovnání asi není třeba komentovat.

Poněkud obšírně Alois Neumann hájil nezbytnost zachování celistvosti majetku a nutnost řešit otázku

42 Společná česko-slovenská parlamentní knihovna. Digitální knihovna. Ústavodárné NS RČS 1946–1948. Stenoprotokoly. 65. schůze. Čtvrtek 10. července 1947, viz <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/065schuz/so65002.htm> (citováno k 6. 3. 2017).

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Tamtéž.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

48 Tamtéž.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž.

schwarzenberského majetku cestou zvláštního zákona. Poté se soustředil na myšlenku industrializace jižních Čech s ohledem na významný podíl dřevozpracujícího průmyslu v oblasti. Zmíněná industrializace měla být podle něj jednodušší díky veřejnoprávní povaze nového vlastníka.

S námitkou, že navrhovaný zákon je zásahem do soukromého vlastnictví jednotlivce, se vypořádal odkazem na předchozí zásahy republiky do soukromého vlastnictví, které byly podle něho důsledkem *nově nastoupené tendence nové sociální struktury, pro kterou se československý lid sám rozhodl*.⁵¹

Neméně zajímavá pasáž projevu poslance Neumanna se nachází v jeho závěru. Dotkl se v ní významného aspektu celého zákona, a sice toho, že se jedná o opatření namířené proti jednotlivci, které postrádá obecnost. Tento problém vysvětlil tím, že tak jako u jakéhokoli jiného právního předpisu dopadajícího na neurčitý počet osob může nakonec, za určitých podmínek, být jeho účinnost zredukována třeba jen na jediný subjekt. Podobná argumentace ale obtížně ob stojí v právně teoretické rovině.

Po skončení řeči poslance Neumanna byla zahájena rozprava. Jako první hovořila poslankyně za národní socialisty Milada Horáková. Ta v úvodu navázala na své předřečníky zdůrazněním výjimečnosti převáděného majetkového komplexu. Dále uvedla, že dosavadní „soukromokapitalistická povaha majetku“ neumožňovala jeho plné využití na poli „lidovými“ a sociálním. Zároveň podtrhla význam zaměstnaneckého aparátu s tím, že vtiskl panství český ráz. Podobně jako její kolegové hovořila o významu majetku a jeho možném využití při zakládání různých ozdraven a léčeben, ať by poskytoval důležitý zdroj příjmů nebo přímo budovy a parky vhodné k tomuto účelu. Věnovala se i otázce udržování a provozu historických památek obnásajících nemalé finanční náklady. Dotkla se

Alois Neumann již jako ministr pošt s prezidentem Antonínem Zápotockým a ministrem národní obrany Alexejem Čepičkou

Foto: ČTK/Rostislav Novák, Jiří Rublič

Také z poslance Josefa Plojgara se „za zásluhy“ stal ministr - zdravotnictví

Foto: ČTK

51 Tamtéž.

i částečné parcelace majetku s ohledem na menší zemědělce. Svou řeč zakončila budovatelským prohlášením, že *tímto aktem se uskutečňuje opravdu veliká národní, sociální, ale také historická skutečnost a přejeme těm, kdo přebírají opravdu odpovědný úkol a závažný úkol správy tohoto velikého majetkového objektu, aby touto správou a výsledky své činnosti sloužili především našemu lidu a republice Československé.*⁵²

Po JUDr. Horákové přistoupil k řečnickému pultu, uvítán potleskem, jeden z iniciátorů celé záležitosti, sociální demokrat Blažej Vilím. Nejprve vzpomněl doby první republiky a zdůraznil, jak je důležité navázat na její tradice. První republika však podle něj i přes nesporné kvality v podobě osobních a politických svobod nedokázala dostatečně zajistit práci a rozdělit její plody pracujícím lidu: *Ale na druhé straně věděli jsme na prahu té veliké práce, toho velikého úsilí o obnovu naší republiky r. 1945, že je třeba čerpat z těch zkušeností, jež jsme získali při budování své republiky před druhou světovou válkou, kdy jsme poznali, že nejvyšší míra osobních a politických svobod nestačí k tomu, abychom si mohli vybudovat takový společenský kolektiv, v němž by byla každému pracujícímu člověku zajištěna práce a také plody jeho práce. Že v politické demokracii může se někdy vytvořit situace, kdy pracující člověk má pouze jedno právo: svobodně si zvolit místo, na němž smí svobodně zemřít hladu.*⁵³ Období první republiky označil pejorativně jako dobu, kdy vládl stát „kapitalistický“, hovořil dokonce o státu „agrárně-politického teroru“. Vybudovat nový stát byl podle něj úkol pro novou Československou republiku, která měla být skutečně lidově demokratickým státem. Vyjádřil přesvědčení, že podobnou cestu,

kteřou se vydalo Československo, budou muset dříve či později nastoupit i další evropské státy. Předkládaná osnova podle jeho slov zapadala do tohoto mezinárodního kontextu v tom smyslu, že z nové lidově demokratické republiky odstraňovala „přežitky minulosti“.

Následujícím řečníkem byl lidovecký poslanec Alois Soukup. Velkou výhodu návrhu spatřoval v možnosti uspokojit nároky drobných zemědělců a dát lesní plochy do správy jednotlivých obcí a okresů, což mělo významně podpořit samosprávu. Jeho klad viděl také ve využití majetku k sociálním účelům.

Záhy dostal slovo komunistický poslanec Josef Janouš. Jeho projev obsahoval některé skutečné řečnické perly. Prohlásil například, že *jižní Čechy tímto upírem vysávané trpěly a byly brzděny ve svém vývoji.*⁵⁴ Soustředil se hlavně na vykreslení Schwarzenbergů jako vykořisťovatelů jižních Čech: *Slezsko mělo svého vykořisťovatele a netvora Gera, kterého objevil v celé jeho hrůzné nahotě náš slavný básník Petr Bezruč. Jižní Čechy měly své Schwarzenbergy, kteří jako polyp, jako chobotnice, natahovali svá chapadla do všech okresů jižních Čech, která obepínala a vykořisťovala všechny obory lidského podnikání. Lomy, vápenky, pískovny, lihovary, pivovary, hostince, prostě všechny obory, kde se uplatňovala lidská práce, do všech zasahovala chapadla těchto velmožů.*⁵⁵ Uvedl, že komunisté měli zprvu jiný názor na to, jak věc řešit: *My komunisté jsme měli původně trochu jiné stanovisko, neboť jsme se domnívali, že by bylo lépe uplatnit na tento majetek konfiškační zákon, ale po ujednání v Národní frontě jsme přistoupili na platformu tohoto zákona.*⁵⁶

Rozprava byla následně ukončena. S věcnou poznámkou vystoupil pak

ještě slovenský poslanec JUDr. Michal Zibrín za Demokratickou stranu, který vyjádřil souhlas své strany s přijetím osnovy zákona. Vyslovil naději, že analogicky bude v budoucnu podpořen návrh na přidělení obdobného majetku Slovenské zemi, a ujistil, že poslanecký Klub slovenských demokratů bude pro návrh hlasovat.

Poté, co se všichni zpravodajové jednotlivých výborů vzdali slova, došlo na samotné hlasování a zákon byl většinou v prvním čtení přijat. Hned také došlo na druhé čtení, nebyly však předloženy žádné pozměňovací návrhy. Návrh byl tedy přijat i ve druhém čtení.

Poněkud zarází, jak hladce to proběhlo. Ba co více, ani jeden z řečníků se nepokusil hájit práva dosavadního vlastníka, který jasně osvědčil svou věrnost Československé republice za „doby nesvobody“, jak ostatně připustili i někteří z těch, kdo během schůze hovořili. Je překvapující, že nikdo nevznesl sebemenší námitku, vezmeme-li v úvahu, o jak závažný a svou povahou zcela neobvyklý právní předpis se jednalo. Že se nikdo z přítomných demokraticky zvolených poslanců nepozastavil nad řadou problematičtějších argumentů a hanlivými slovy, která během rozpravy zazněla.

Dalo by se proto vážně uvažovat, jestli přijetí tohoto zákona není do jisté míry předznamenáním dalších neblahých let, kdy bylo právo často bolestně zneužíváno. A zda kořeny pozdějšího problematičtějšího vývoje netkví nikoli až v únorovém převratu, ale právě zde, v době tzv. třetí republiky, kterou máme stále tendenci považovat za právní stát.

Zákon, který vešel do povědomí také jako tzv. Lex Schwarzenberg, byl vyhlášen 13. srpna 1947 pod č. 143. Dnem vyhlášení nabyl i učin-

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

54 Tamtéž.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž.

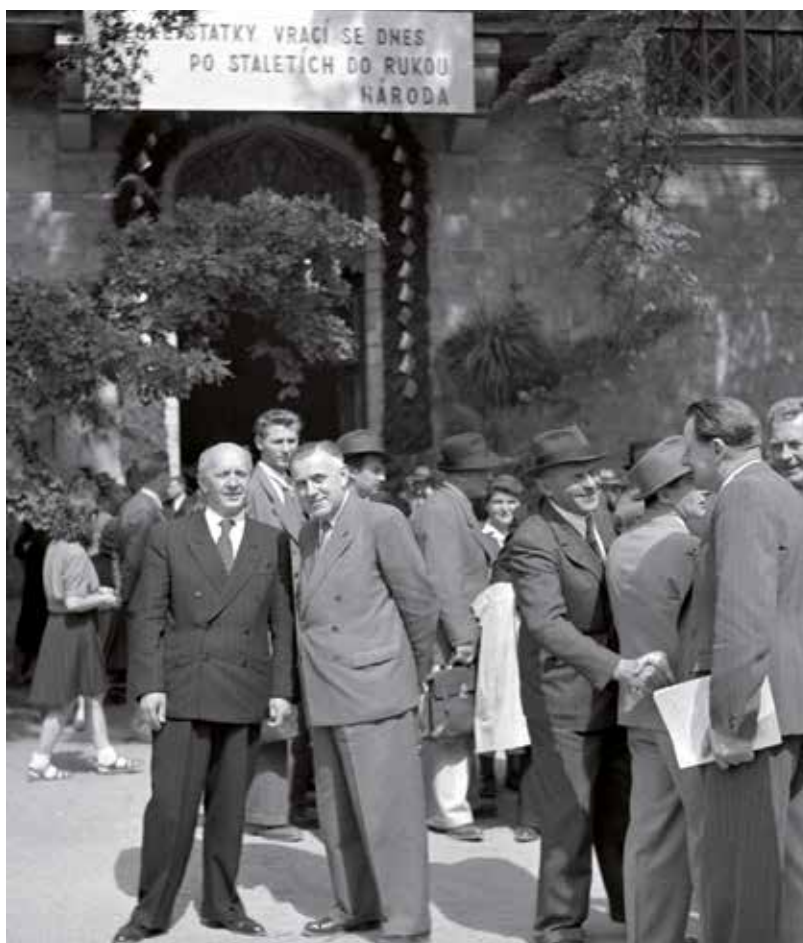
nosti. Na jeho základě bylo převedeno „vlastnictví majetku rodu Schwarzenbergů“, větve tzv. primogenitury na Hluboké nad Vltavou, pokud se její majetek nacházel na území Československé republiky, v rozsahu vymezeném v § 1 odstavci, na Zemi českou.

Majetkem se podle zákona rozuměl nemovitý majetek zemědělský, lesní, rybníční, průmyslový, obchodní a živnostenský, zapsaný knihovně na Josefa Adolfa knížete ze Schwarzenbergů, Jana knížete ze Schwarzenbergů a JUDr. Adolfa Schwarzenberga, včetně budov a zámků s jejich zařízením, se všemi právy a závazky, mrtvý i živý inventář se zásobami a veškerý provozní kapitál.⁵⁷

Jak už bylo výše uvedeno, zákon byl přijat se změnou oproti původnímu návrhu v § 5, což mělo za následek, že dosavadním vlastníkům nebyla přiznána náhrada. Měl jim být poskytnut pouze potupný zaopatřovací důchod ve výši, kterou měla určit vláda. Působnost zákona byla rozšířena i na Moravu a byl doplněn § 6.

Proti uvedenému zákonu protestovalo švýcarské velvyslanectví diplomatickou nótou z 18. srpna 1947. Své námitky proti převedení majetku opřelo o skutečnost, že Adolf Schwarzenberg byl švýcarským státním příslušníkem. Jak již bylo naznačeno, československé orgány vyřešily tuto situaci šalamounsky – poukazem na jeho československou státní příslušnost. On sám o sobě totiž v odvolání proti konfiskační vyhláске ONV České Budějovice ze 4. října 1945 prohlašoval, že byl československým státním příslušníkem české národnosti a konal vojenskou službu v ČSR a kromě toho byl i příslušníkem německým a švýcarským.

Dále bylo v reakci na švýcarskou nótu uvedeno, že podle § 31 branného zákona č. 193/1920 Sb. byl nutný souhlas ministra národní obrany k získání cizího státního občanství.

Dobový popis: V neděli 23. května 1948 byl na zámku Hluboká nad Vltavou v sídle Schwarzenbergů odevzdán bývalý majetek rodiny do rukou lidu. Při této příležitosti se sešli zástupci akčních a národních výborů z jihočeských obcí a okresů, v nichž se schwarzenberský majetek nacházel.
Foto: ČTK/Alexandr Hampl

Proto bylo prý nutné považovat Adolfa Schwarzenberga za československého státního příslušníka, protože ústavní listina v § 4 vícero občanství vylučuje.⁵⁸ Nad takovým odůvodněním je opět nutno se zastavit, vždyť v jiných situacích byly tolikrát vysloveny pochybnosti o státním občanství a národnosti Adolfa Schwarzenberga. Svědčí to o nebyvale účelovém výkladu.

Na základě zákona č. 143/1947 Sb. vydal ONV České Budějovice příkaz ke zrušení vyhlášené konfiskace majetku JUDr. Adolfa Schwarzenberga výměrem z 12. prosince 1948. Tím byla dementována předchozí konfiskace dle konfiskační vyhlásky ze dne 4. října 1945 s odůvodněním, že majetek knihovně zapsaný na JUDr. Adolfa Schwarzenberga a jeho právní předchůdce nepodléhal nikdy žádné-

57 Zákon č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou. In: *Sbírka zákonů*, 1947.

58 Zpráva ministerstva zemědělství ze dne 5. 9. 1947 ohledně diplomatické nóty švýcarského velvyslanectví na ochranu švýcarského majetku v ČSR, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

mu konfiskačnímu řízení a národní správa byla zřízena pouze z důvodu nepřítomnosti majitele.⁵⁹

V této souvislosti stojí za to ještě jednou připomenout, že JUDr. Adolf Schwarzenberg žádal o vstupní vízum, které mu československé úřady, podobně jako jeho adoptivnímu synovi Jindřichovi, odmítly udělit.⁶⁰ Toto počínání ilustruje jejich neochotu a naznačuje, že z jejich strany nebyl už před přijetím zákona č. 143/1947 Sb. zájem o dohodu s dosavadními vlastníky. JUDr. Adolf Schwarzenberg se do vlasti již nikdy nevrátil. Strastiplný boj o majetek a frustrace z toho, jakým způsobem s ním bylo jednáno, mu podlomily zdraví. Zemřel předčasně 27. února 1950 v italském městě Bordighera.

Pomyslnou tečkou za přijetím zákona Lex Schwarzenberg bylo oficiální předání majetku Zemi české na Hluboké dne 23. května 1948.

Zákon č. 143/1947 Sb. ale nebyl v tomto ohledu poslední. Další změny týkající se schwarzenberského majetku přinesl zákon č. 280/1948 Sb., kterým bylo nově zavedeno krajské zřízení a tím i zrušena Země česká jako právnícká osoba. Bývalý schwarzenberský majetek převzal stát. Od 1. června 1949 došlo ke změně označení ústředního úřadu na Podnikové ředitelství státních lesů, statků a průmyslu se sídlem v Českých Budějovicích a z názvu bylo vypuštěno označení „schwarzenberský.“ Dne 1. ledna 1950 byl pak majetek rozdělen mezi Československé státní lesy, Československé státní statky a krajo- vě příslušné národní podniky, které převzaly pivovary a ostatní průmysl.⁶¹

Z toho vyplývá, že nakonec došlo k oné „parcelaci majetku,“ která paradoxně byla jedním z argumentů, jež nejvíce hovořily pro vyvlastnění majetku jako celku bez výjimky. Historik umění Marek Krejčí o tom přílehlavě píše: *Šlechtická krajina bývalého schwarzenberského dominia se tak stále více proměňovala v zemi všech a přitom nikoho.*⁶²

Zákon, který vstoupil do dějin naší země jako Lex Schwarzenberg, je ojedinelý právní předpis, který umožnil zasáhnout do majetkových práv jednotlivce. Přijetí tohoto zákona a jeho důsledky je možno nahlížet z několika úhlů. Může být chápáno jako specifický právní problém a je rovněž možno zkoumat praktické dopady. Na poli práva byl zákon č. 143/1947 Sb. něčím novým, jednalo se o normu postrádající důležitý znak právního předpisu, totiž obecnost. Tato teoreticko-právní vada, které si byli vědomi sami poslanci Ústavodárného Národního shromáždění, je nejčastěji vysvětlována změnou poměrů po válce a novým uspořádáním politických sil v Československu. Je to ale odůvodnění, které bychom mohli bez výhrad přijmout?

Obecně je poválečné období do únorového převratu považováno za období demokratické, za období právního státu, někdy se hovoří o zápasu „demokratických sil s komunisty“.⁶³ Jak ovšem smýšlet o parlamentu, který s převahou odhlasuje speciální zákon a o veškerý majetek tak připraví osobu, která se proti státu v nejmenším neprovinila? Paradoxem je fakt, že tento zákon podporovali i demokratičtí poslanci, a dokonce

pozdější oběti komunistického režimu. Typickým příkladem může být později popravená JUDr. Milada Horáková nebo Miroslav Sedlák, který patřil k poúnorovým kritikům KSČ v řadách ČSSD a byl nucen odejít do emigrace.

Ptáme-li se po praktických dopadech tohoto zákona, dojdeme k jasnému závěru: proklamovaná snaha zachovat schwarzenberský majetek jako celek, aby neutrpěla jeho hospodářská výkonnost, vzala zsvé, a tato cesta byla nakonec opuštěna. Počátkem 50. let, kdy k tomu došlo a kdy už byli komunisté pevně u moci, se tím už patrně nikdo netrápil.

Není bez zajímavosti sledovat také osudy historických památek, které byly součástí schwarzenberského majetku. Přestože zákon výslovně hovoří o péči o ně, u některých, zvláště menších objektů, se toto ustanovení ukázalo jako pouhá proklamace. Řada menších zámečků a tvrzí byla zdevastována, některé objekty sloužily dokonce zemědělské výrobě.⁶⁴

Na šlechtu je možné mít různé názory, ovšem jisté je jedno: *Likvidace schwarzenberského majetku v Čechách nepřinesla ztráty jenom Schwarzenbergům samotným. Rozpad staleté struktury hospodářských vazeb a vztahů zastavil na dlouhou dobu rozvoj celého regionu.*⁶⁵ Na tomto tvrzení se shoduje řada odborníků a není důvod je zpochybňovat.

Je skutečně ironií osudu, že rod, jehož mottem je latinské *Nil nisi rektum (Nic než právo)*, byl vystaven aktu takového individuálního bezpráví, zákonem dnes známému jako Lex Schwarzenberg.

59 Výměr ONV České Budějovice ze dne 12. 2. 1948 o zrušení vyhlášené konfiskace majetku Dr. Adolfa Schwarzenberga adresovaný národnímu správci schwarzenberského majetku, viz <http://www.lexschwarzenberg.cz/cs/documents/> (citováno k 6. 3. 2017).

60 Zamítnutí žádosti Dr. Adolfa Schwarzenberga o udělení vstupního víza do Československa ze dne 19. 5. 1947 a Zamítnutí žádosti JUDr. Jindřicha Schwarzenberga o vstupní vízum do Československa ze dne 19. 11. 1945, viz tamtéž.

61 Kol. autorů: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii* (edice Collectiones sv. 2). Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008, s. 33.

62 Tamtéž, s. 138.

63 ČORNEJ, Petr: *Dějiny zemí Koruny české*. Paseka, Praha 2003, s. 254.

64 Kol. autorů: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, s. 82.

65 Tamtéž, s. 36.